

Muuseum tänapäeva ühiskonnas: Eesti Vabaõhumuuseumi maarhitektuuri keskuse mõju

Rasmus Kask

Kas muuseumid on olulised? Kas nad soovivad ja suudavad luua midagi olulist? Vastus peaks olema päevselge. [...] Mõned muuseumid suudavad. Head muuseumid on olulised, head muuseumid lähevad korda, ja olulisuse ja kordamineku kaudu me neid määratlemegi. Asjaolud, mis teevad muuseumist hea, on püüdlus viia ellu positiivseid muutusi inimeste elukvaliteedis ja tõendatav suutlikkus seda teostada läbi oskusliku ressursikasutuse ja sihikindla juhtimise. (Weil 2002: 74)

Viimasel kahel kümnendil on varasemast märgatavalt rohkem hakatud teadvustama muuseumide ühiskondlikku rolli, väärtusi ja mõju (Sandell 2002; Weil 2002; Silverman 2010). Oleks ekslik arvata, nagu varasematel aegadel poleks mäluasutused oma auditooriumidega sidet omanud või enda tegevust laiemale avalikkusele suunanud. Muuseumidel on alati olnud teaduslikud ja hariduslikud ambitsioonid, mis on asetanud nad ühiskonnas olulisele kohale. Samas ei ole mäluasutuste positsioon ja rollid täpselt samad püsinud ning on muutunud mitmekülgsemaks. Eelkõige oma kogude uurimisele ja autoriteetse teadmise esitlemisele keskendunud muuseumid on nüüd hakanud tegema lähedast koostööd kogukondadega, püüdnud muutuda vähekindlustatud ühiskonnaliikmetele kättesaadavamaks ning asunud kaasa rääkima

sotsiaalselt tundlikel teemadel. Järjest enam ja häälekamalt on hakatud mäluasutustelt eeldama selgemat eesmärgistatust sotsiaalsete mõjude kavandamisel ning plaanitud tegevuste tulemuslikkuse hindamist (Orloff 2017). Lähtudes kasvavast teadlaste ja praktikute nõudmisest tunnustada muuseumide võimekust ja tahet rääkida kaasa avalikes debattides, kaasata kogukondi ning omada laiemat avalikku mõju väljaspool näitusesaale, omab „sotsiaalse mõju“ mõiste üha olulisemat rolli muuseumide tegevuse mõtestamisel (Brown 2018). Kuigi nüüdisaegseid suundumusi ja arusaamu peegeldavat uut muuseumi definitsiooni 2019. aasta ICOMi üldkogul vastu ei võetud, otsustati debatti jätkata ning eeldatavasti leiab ühiskondlik roll keske koha ka ametlikus määratluses.

Eespool kirjeldatud muutusest ei ole kõrvale jäänud ka Eesti muuseumimaastik. Näiteks on 1957. aastal asutatud Eesti Vabaõhumuuseum (EVM) algusaegadel tegutsenud klassikalise kogudepõhise etnograafiamuuseumina, mille eesmärgiks oli taluarhitektuuri kultuuriloo uurimine ja tutvustamine avalikkusele ainulaadse museaalhoonete kollektiooni abil (Lang 1996). Alates 1990ndate keskpaigast on rõhuasetus järk-järgult kandunud passiivselt traditsioonilise taluarhitektuuri näitamiselt hariva meelelahutuse ehk *edutainment*¹ i pakkumisele. Koos Kuie kooli¹ avamisega aastal 2000, kooliealistele mõeldud haridusprogrammide välja töötamise ja elava ajaloo etenduste arendamisega on muutunud muuseumi arusaamine oma ühiskondlikust rollist. Passiivselt nõõritaguste esemete abil etnograafiliste tüpoloogiate ja piirkondlike eripärade tutvustamiselt on üle mindud teadmiste aktiivsele ja atraktiivsele edasiandmisele. Tol hetkel uuenduslikud teadmiste vahendamise meetodid, nagu endisaegset taluelu tutvustavad elava ajaloo etendused, on saanud tavapäraseks. 2006. aastal välja töötatud riiklik arengukava „21. sajandi Eesti muuseumid“ (Kultuuriministeerium 2006a) peegeldab oma eesmärkides juba varem alguse saanud muutuste omaksvõtmist riiklikul tasandil: „[m]uuseum on emotsionaalset kogemust pakkuv haridusasutus“ (samas: 9) ja „[m]uuseum on hariv meelelahutusasutus“ (samas: 14). Praeguseks on oma haridusprogrammid välja töötanud enamik Eesti muuseume ning pakutakse mitmesuguseid tänapäevaseid meetodikaid ja lahendusi küllastajate kõnetamisel alates käed-külge atraktsioonidest kuni kogukondi kaasavate näituste loomiseni (Runnel 2014). Põhimõtted ja suundumused on üldjoontes sarnased: passiivselt stendinäitusest on liigunud atraktiivsemate viisideni auditoriumide harimisel.

1 Kuie kool on EVMi eksponaathoone ning peamiselt koolidele suunatud haridusprogrammide väljatöötamise ja läbiviimise eest vastutav osakond.

Järgmiseks olulisemaks etapiks EVMi ühiskondliku ambitsiooni muutuses sai maaarhitektuuri keskuse (MAK) loomine 2007. aastal. Kui klassikaline muuseum kogub, säilitab ja vahendab oma valdkonna pärandit peamiselt kogude ja ekspositsiooni kaudu, siis vabaõhumuuseumi uueks sihiks sai maaehituspärandi uurimine ja hoidmine üle Eesti. Teisisõnu hakati aktiivselt tähelepanu pöörama oma valdkonna käekäigule väljaspool asutust (Kultuuriministeerium 2006b). Põhilisteks tegevussuundadeks said uurimistöö, avalikkuse teadlikkuse kasvatamine maaarhitektuuri tutvustavate ja väärtustavate ürituste kaudu ning majaomanike nõustamisvõrgustiku väljatöötamine.² Praeguseks hetkeks on toimunud üle 300 majaomanikele ja spetsialistidele suunatud seminari, töötoa ja konverentsi, kust on läbi käinud üle 13 000 huvilise. EVMi osakonna hariduslikku ja teavitustööd on aastal 2015 pärjatud Europa Nostra Grand Prix auhinnaga.

Käesoleva artikli eesmärgiks on mõelda laiemalt muuseumide ja ühiskonna suhtemudelitest, vaadata kriitiliselt tagasi MAKi enam kui kümneaastasele kogemusele ning otsida sihte edasiseks. Esimeses peatükis analüüsin praegusaegse teaduskirjanduse põhjal muuseumide ja ühiskonna suhtemudeleid. Võrdlen kolme peamist kasutusel olevat terminit – „avalik väärtus“, „ühiskondlik mõju“ ja „ühiskondlik muutus“ – ning nendega seotud kontseptuaalseid raamistikke muuseumide tegevuste eesmärgistamisel ja tulemuslikkuse hindamisel. Teises peatükis analüüsin MAKi eelnevates arengukavades (Kultuuriministeerium 2006b; 2012) esitletud eesmärgi, tegevussuundi ja vastavaid tulemusmõõdikuid ning võrdlen neis dokumentides peegelduvat mõttelaadi nüüdisaegse kontekstiga. Artikli viimases osas pakun välja omapoolse arusaama, kuidas võiks MAK järgnevateks aastateks oma ühiskondlikke eesmärgi mõtestada.

Muuseumi ja ühiskonna suhtemudelid

Muuseumid on hakanud oma ühiskondlikule rollile tähelepanu pöörama väga erinevatel põhjustel. Näiteks Ameerika Ühendriikide kontekstis, mida kirjeldab Stephen Weil (2002) oma teoses „Making Museums Matter“, ei suutnud avaliku sektori rahastus Teise maailmasõja järgse muuseumide loomise buumiga kaasas käia ning juba 1960ndatel pöördusid asutustele eraldatud summad langusse. Tegevustoetused

² MAKi nõustamisvõrgustik võimaldab vana maja omanikul kutsuda oma hoone ehitustehnilist seisukorda hindama ja renoveerimise nõu andma oma ala tippspetsialistid. Hetkel ühendab võrgustik ligi 40 eksperti ning aastas antakse nõu u 150 majaomanikule. Täpsemat infot leiab nõustamisvõrgustiku kodulehelt maamaja.eu.

vähenedid ning tuli hakata otsima täiendavaid sissetulekuallikaid ja tõhustama olemasolevate ressursside kasutust. Varem oma kogude täiendamisele, säilitamisele ja uurimisele pühendunud asutused olid edasise tegevuse rahastamiseks üha enam sunnitud toetuma piletitulule. Selle tulemusel „on [Ameerika] muuseumid praktiliselt kõikjal nihkunud „müümise“ režiimilt „turundamise“ režiimile. Müümise režiimil olid nende püüdlused koondatud avalikkuse veenmisele osta nende pakutud traditsioonilist toodet. Turunduse režiimis muutusid lähtekohaks hoopis avalikkuse vajadused ja huvid ning [muuseumi] eesmärgiks sai esmalt välja selgitada ja siis rahuldada neid avalikkuse vajadusi ja huve“ (samas: 31).

Kindlasti ei saa Ühendriikide kogemust üks ühele kogu maailmale üle kanda. On mitmeid teisigi tõmbe- ja tõuketegureid, mis on kujundanud muuseumide käsitlusi oma suhetest ühiskonnaga: tänapäeva sotsioloogiast ja kultuuriteooriast lähtuvad kriitilised noodid dogmaatiliste narratiivide suunal, mis – kolonialismi või rahvusluse vaimust kantuna – eelistavad ühtset lugu mitmekesise ühiskonna erinevate osapoolte väiksematele lugudele (Rosenberg 2011); poliitiline suunamuutus ning surve õigustada avaliku sektori kulutuste tõhusat kasutust sotsiaalsete probleemide lahendamisel (Newman ja McLean 2004); soov parandada oma akadeemilist taset läbi partnerluse akadeemiliste asutustega (Silverman ja Bartley 2013); astuda kaasavate kogukonnaprojektide kaudu kahepoolsesse dialoogi loodava sisu üle (Iorio ja Wall 2011) jne. Mainitud ja mainimata jäänud asjaolud moodustavad üha uusi ja ainulaadseid suhteid muuseumide ja avalikkuse vahel. See on rikastanud ja mitmekesistanud mäluasutuste eesmäärke, tegevusi ning tulemuslikkuse hindamise kriteeriume.

Artikli suhtemudeleid analüüsiv peatükk põhineb eriala teaduskirjanduse ülevaatel, mille aluseks on võttesõnade „*museum*“, „*social*“ ja „*impact*“ kombineeritud otsing EBSCO Discovery andmebaasis viimase 15 aasta jooksul ilmunud artiklite hulgas. Teemaatilise relevantsuse põhjal loodud valimisse kuulub 20 artiklit. Kuna eesmärgiks ei ole valdkonna ammendav ülevaade, vaid *ad hoc* kaardistus MAKi arengukavade analüüsi ja uute sihtide otsingu raamistamisel, siis piirdusin suhteliselt väikese tekstikorpusega. Kuigi suure tõenäosusega võis antud kitsa lähenemisenurga tõttu jääda mõni olulisem juhtumiuuring või teoreetiline käsitlus väljapoole valimit, siis teatavat üldistust valdkonna põhilisemate suundumuste kohta antud lähenemine siiski võimaldab. Kolm peamist mõistet, mille kaudu muuseumide ja ühiskonna vahekorda sagedamini mõtestatakse, on „avalik väärtus“ (*public value*), „ühiskondlik mõju“ (*social impact*) ning „ühiskondlik muutus“ (*social change*). Ma ei lasku nende mõistete

sügavamasse analüüsi, mistõttu järgnevad kategooriad lihtsustavad märkimisväärselt väga mitmekesist diskursiivset välja. Mainitud kolme lähenemise ümber koonduvad artiklid võimaldavad vaadelda, milline võiks olla ühele või teisele lähenemisele toetuva mäluasutuse kontseptuaalne raamistik oma ühiskondliku tegevuse mõtestamisel.

Avalik väärtus

Carol Scott (2003; 2006) on pakkunud välja kriteeriumid Austraalia muuseumide avaliku väärtuse hindamiseks. Ta leiab, et „muuseumid, kes on harjunud olema rahastatud kui „avalik hüve“, ei oma tegevuste sotsiaalsete mõjude planeerimise traditsiooni“ (2003: 295) ega peaks nahast välja pugema, et täita mõnd väljastpoolt tulevat sotsiaalset ootust – nad peaksid jätkama traditsioonilisi tegevusi: kogumist, säilitamist, uurimist ja vahendamist. See aga ei tähenda, et juba eos tuleks loobuda igasugusest teadlikust katsest paremini selgitada oma ühiskondlikku väärtust ning kohustusest õigustada ja tõhustada mäluasutuste avaliku sektori kulutust. Selmet võtta ette uusi sotsiaalseid eesmärke, tuleks kaardistada muuseumide praegune avalik väärtus ning otsida olemasolevate tegevuste seast sobivaid suundi, mille teadliku edendamise kaudu oma ühiskondlikku asjakohasust suurendada ja töö tulemuslikkust hinnata.

Usutledes nii professionaale kui ka muuseumide külastajaid ja mittekülastajaid, jõuab Scott põhjaliku muuseumide avalike väärtuste loeteluni koos vastavate mõjuindikaatoritega (2006: 73–75). Toon igast rühmast mõne näite, mille esimene pool märgib väärtust ja teine tulemuslikkuse hindamise alust: „Muuseumid panustavad kohalikku majandusse pakkudes tööd – töötajate arv; muuseumide loodav kultuurikapital meelitab investeringuid sponsoritelt ja doonoritelt – vabatahtliku töö panus sponsoritelt, rahaline panus sponsoritelt, vabatahtlike toetuste arv, vabatahtlike toetuste koguväärtus; muuseumid panustavad sotsiaalsesse sidususse pakkudes kogukonna liikmetele suhtlusvõimalusi – muuseumisõprade gruppide olemasolu ja liikmete hulk, vabatahtlike rühmade olemasolu ja liikmete arv; [...] kohalikke sündmusi tähistavate ürituste hulk, kohalike elanike külastajanimber” (samas). Ükski tegevus sellest loetelust ei tohiks muuseumide jaoks võõras olla, kuid see, mis eristab nimekirja tavapärasest lähenemisest, on teadlik rõhuasetus ühiskondlikule väärtusele ning vastavate indikaatorite määratlemine, mis on valdavalt seotud otseselt asutuse majandusliku edukusega. Sponsorrahade otsimine ja saamine ei ole ainult muuseumi enda huvi – see on tema ühiskondliku relevantsuse kaudne hindamiskriteerium; vabatahtlike töö ei ole ainult vajalik ressurs – see näitab ka, kuivõrd läheb asutus korda kohalikele kogukondadele jne.

Sellise lähenemise puhul tekib oht, et sisuline suhe eesmärgi (avaliku väärtuse kasvatamise) ja arbitraarse kvantitatiivse indikaatori vahel on parimal juhul nõrgalt korrelatiivne ning võib juhtuda, et hindamiskriteeriumist lähtuv tegutsemine ei täida seatud üldisemaid sihte (Merli 2010). Võtame hüpoteetiliseks näiteks eesmärgi „muuseumid panustavad sotsiaalsesse sidususse, pakkudes kogukonna liikmetele suhtlusvõimalusi“ ning selle alla kuuluva kriteeriumi „vabatahtlike arv“. Kõnealusel juhul on vaikivaks eelduseks, et vabatahtlik tegevus toob kaasa osalejate vahelise suhtluse, mis esindab muuseumi loodavat ühiskondlikku väärtust. Aga kui inimene osaleb mäluasutuse kureeritavas tegevuses, näiteks võsalõikamise talgutel seetõttu, et talle meeldib aiandus või otsib ta lihtsalt füüsilist tegevust vabas õhus, mitte aga võimalust sotsialiseerumiseks teiste vabatahtlikega, siis indikaatoriks valitud näitaja ei ole kooskõlas sihiks võetud laiemate eesmärkidega. Kuna tegevuste avalik väärtus on eeldatud ning kasutatud mõistete („kogukond“) selge teoreetiline raamistatus puudub, siis heast tahtest hoolimata ei pruugi asutus deklareeritud üldiseid sotsiaalseid tulemusi saavutada. Ma ei taha selle väljamõeldud olukorra kritiseerimisel alatähtsustada ühegi talgutöö ühiskondlikku väärtust, vaid näitlikustada võimalikku nihetatust üldise eesmärgiseade ja tegelike tulemite vahel. Pigem osutaksin potentsiaalsele ohule, mille puhul numbrilised mõõdikud saavad omaette eesmärgiks ning sisuline arutelu sotsiaalse mõju olemuse ja tegeliku saavutamise hindamine jäävad tagaplaanile või ei leia üldse käsitlemist.

Laiemad ühiskondlikud probleemid, nagu vaesus, majanduslik ebavõrdsus, kuritegevus jne ei leia antud kontekstis käsitlemist ega integreerimist tegevusplaanidesse. Austraalia näites kirjeldatud muuseumi suhestumist ühiskonnaga võib pidada küll positiivseks ilminguks, kuid pigem passiivseks lähenemiseks. Avalikke väärtusi teadvustatakse ja kasutatakse organisatsiooni sihtide seadmisel, kuid antud suhtemudel ei ole eesmärgiks otsene ühiskondliku muutuse elluviimine, vaid juba hetkel toimivate tegevuste õigustamine majanduslike näitajate alusel. Probleemi ühe peamise süüdlasena nähakse sageli organisatsioonijuhtimise meetodikast pärit tulemuslikkusele orienteeritust, mis nõuab üldistele eesmärkidele vastavate kvantitatiivsete mõõdikute seadmist, kuid ei huvitu tegeliku ühiskondliku muutuse saavutamisest (West ja Smith 2005). Muuseumi avalikkuse poole pöördus jääb ainult kosmeetiliseks, sest valdavalt on tegemist senise tegevuse teisiti sõnastamisega, mitte põhimõttelise suunamuutusega mõne sotsiaalse probleemi lahendamiseks. Ma ei taha sellega öelda, nagu ühiskondlike mõjude kaardistamine ja neile tähelepanu pööramine poleks positiivne suunamuutus. Probleemne

on viis, kuidas seda tehakse juhul, kui strateegilised eesmärgid ja tegevused on seatud eelkõige muuseumide organisatsioonijuhtimise metodoloogilist ülesehitust, mitte ühiskonna vajadusi silmas pidades.

Ühiskondlik mõju

Teiseks muuseumide ja ühiskonna suhtemudeli näidete taustaks on poliitiline suunamuutus Inglismaal ning sellega kaasnev kultuurivaldkonna toimimise aluste ümberhindamine. 1997. aastal võimule saanud leiboristliku partei üheks olulisemaks tegevussuunaks oli avaliku sektori kulutuste läbipaistvuse suurendamine, selge põhjendatus ja otsene suunitlus ühiskondlike probleemide lahendamisele (Newman ja McLean 2004). Riiklikult tasandilt korraldati üleminek passiivselt avalikult väärtuselt tõendatava ühiskondliku mõju saavutamisele. Lihtsustatult: kõik sealsed kultuuriasutused pidid hakkama hindama või mõõtma oma võimekust lahendada sotsiaalset tõrjutust kui peamist ühiskondlikku probleemi, mis oli määratletud kui „mitmepalgeline protsess, mis koosneb erinevatest mõjuteguritest ja asjaoludest – sotsiaalsetest, majanduslikest, psühholoogilistest ja kultuurilistest –, mille kombinatsiooni tulemusel inimesed langevad ühiskondliku tõrjutuse riskirühma või staatusse“ (Tlili 2008: 128). Muuseumid nagu ka paljud teised avaliku sektori kultuuriasutused, mis olid varasemalt nautinud täiemahulist riiklikku rahalist toetust ning sellega kaasnevat administratiivset ja sisulist iseseisvust, olid uues olukorras sunnitud tõendama oma otsest panust ühiskondlike probleemide lahendamisel. Antud suhtemudeli lähtekohti on kirjeldatud mitmetes valdkonna strateegilistes arengudokumentides, mida võib kokku võtta järgnevalt: „[m]uuseumide sotsiaalse sidususe alaselt tegevuselt eeldatakse mõju kolmel seotud tasandil: isiklikul, kogukondlikul ja ühiskondlikul, ning tegelemist sotsiaalse tõrjutuse kõigi nelja põhinäitajaga, milleks on töötus, haridus, kuritegevus ja tervishoid“ (Tlili 2008). Kuidas täpsemalt määratleda uuenenud rolle, tegevussuundi ja indikaatoreid, jäi asutuste otsustada ning see on põhjendanud mitmeid kriitilistes artiklites välja toodud praktilisi probleeme ning ebakõlasid eesmärkide ja hindamiskriteeriumide vahel.

Näiteks on uuritud külastajakogemuse vastavust *policy* tasandi eesmärkide täitumisega kunstimuuseumide sotsiaalsete mõjude kontekstis, mis deklareerisid oma sihina sotsiaalse sidususe suurendamist varem tõrjutud mittekülastajate kaasamise kaudu – antud näite puhul olid selleks rühmaks eakad (Newman 2013). Intervjuude käigus aga selgus, et sellele sihtrühmale suunatud ja näitustesse põimitud sõnumeid enamik katsegrupist ei mõistnud. Inimesed

tõlgendavad pakutavat teavet lähtuvalt varasematest kogemustest ja kultuurilisest lugemisuskusest ega pruugi omada kontseptuaalseid tööriistu ekspertide-kuraatorite poolt taiestesse põimitud sõnumitega suhestumiseks. Newmani järelendus on, et näituste sisuloomel tuleks „laiema ligipääsetavuse poole püüdlisel toetuda külastajate olemasolevale kultuurikapitalile ja väärtusstruktuuridele, mitte soovida neid muuta“ (Newman 2013: 134). Muuseumid küll püüdsid eakamaid inimesi kõnetada ja kaasata, kuid lähtusid enda eeldustest, mida sihtrühm võiks vajada, ja meetodilistest vahenditest ning sageli ei tabanud märki. Newmani hinnangul saaks olukorda parandada suhtudes kriitiliselt eeldustesse ning uurides enne näituste koostamist kaasatavate sotsiaalsete gruppide arusaamasid ja pakutava sisu võimalikku retseptiooni. Ühiskondliku mõju hindamise indikaatoriks ei peaks olema ainult eelnevalt määratletud sihtrühma külastajate arvu muutus (nt „x% rohkem eakaid külastajaid külastajate koguarvust“), vaid saadud külastuskogemuse kvaliteet teatud ühiskondliku grupi liikmete jaoks (nt külastajate tagasisides ilmnev rahulolu näitusega 80% maksimumhindest), mis on kaudseks indikaatoriks tähendusküllasest ja inspireerivast isiklikust kontaktist.

Ühiskondliku mõju suhtemudeli rakendamine Inglismaal on hoolimata üllast eesmärgist saanud kriitilise vastuvõtu osaliseks. Probleemidena tuuakse välja üldiste eesmärkide ebamäärasust ja konkreetseteks tegevusteks vormimise keerukust muuseumide kontekstis (West ja Griffiths Smith 2005), administratiivsete nõuete üliluslikkust tegelike sisuliste mõjude tõendamise ja muutuste saavutamise suhtes (Gray 2011; Tlili 2014), komplekssete väärtuste taandamist teaduslikult kehvasti tõendatavateks ja sisutühjadeks näitajateks (Merli 2002; Belfiore ja Bennet 2010) ja üleüldist ühiskondliku mõju teoreetilise mõtestamise pinnapealsust (Belfiore ja Bennet 2007). Isegi kui sotsiaalse sidususe eesmärke, mille kaudu ühiskondlikku mõju peamiselt määratletakse, peetakse mäluasutustes oluliseks osaks tänapäevases muuseumitööst, siis praktikas käsitletakse neid tavapärase eesmärkide (teadus, kogud, näitused) suhtes kõrvalise tegevusena ning nende sisulist elluviimist takistavad rohked asutuste sisemised tegurid, näiteks täiendav bürokraatia, rahastuse nappus ning selge sihi puudumine (McCall 2009: 328). Lühidalt öeldes on muuseumides sageli puudu oskusteadmistest ja tahtest ühiskondliku muutuse sisuliseks mõtestamiseks ja elluviimiseks, kui need on asutuste traditsioonilistest eesmärkidest ja tegevussuundadest – kogumine, säilitamine, uurimine ja vahendamine – erinevad ning vajaksid uusi lähenemisviise.

Ühiskondlik muutus

Head näidet ühiskondliku muutuse suhtemudelitest, mis kirjeldaks kogu protsessi eesmärkide seadmisesest kuni hilisemate mõjude hindamiseni mõne juhtumianalüüsi valguses, valimisse ei jäänud. Vaatluse alla tulnud tekstide seas kohtab kriitilist mõttesuunda peamiselt artiklite (Gray 2006; Belfiore ja Bennet 2007; Newman 2013; Tlili 2014; Kim jt 2016) viimastes ehk kokkuvõtvates ja soovitusi jagavates peatükkides. Silma jäävad üleskutsed asutustele kasutada eesmärkide määratlemisel nüüdisaegseid kriitilisi kultuuri- ja sotsiaalteoreetilisi raamistikke ühiskondliku muutuse mõtestamisel (Newman 2013), loobuda lihtsakoelistest kvantitatiivsetest eesmärgipüstitustest, milles puuduvad sisulised põhjus-tagajärje seosed oodatavate tulemuste ja ette võetud tegevuste vahel (Tlili 2008) ning küsida uuesti ja uuesti enda käest, kelle jaoks mäluasutused olemas on? „Kas muuseumidesse minejaid peetakse „auditooriumiks“, „külastajateks“ või „klientideks“ ja kas neid mõistetakse kui „kodanikke“, „tarbijaid“ või „õppijaid“, võib omada märkimisväärset mõju muuseumide ja galeriide eeldatavale rollile nende isikute vajaduste täitmisel“ (Gray 2011: 55). Muuseumid on harjunud mõtlema oma asutuse traditsioonidega kaasnevates lihtsustatud kategooriates, mille eelduste ajalugu ja juured on pärit kaugest minevikust ega tööta ühiskondlike eesmärkide seadmises.

Näiteks on tavapärase muuseumiharidus sageli üles ehitatud klassikalisele õpetaja-õpilase suhte mudelile, kus aktiivne ekspert jagab passiivsete kuulajate rollis olevale auditooriumile teadmisi. Taoline ühepoolse teabejagamise vormel leiab aset nii giiditouride, klassitundide kui ka stendinäituste formaadis. Ülevaateartiklis haridusmudelite rakendamises muuseumide täiskasvanute õppes (Kim jt 2016) järeldavad autorid, et kuigi mäluasutustes toimub üleminek näituste raames esemepõhiselt vahendamiselt aktiivsemate õppevormide suunas, rakendatakse nüüdisaegset täiskasvanu õppimist sotsiaalse muutuse jaoks (ingl k *adult learning for social change* ehk ALSCE) väga harva. Mudel mõtestab õppimist mitte kui ühesuunalist info edasiandmist, vaid kogukondlikku ja aktiivset tegevust, mille raames saavad kahepoolse koostöö käigus uusi teadmisi mõlemad osapooled, nii õppija kui õpetaja. Heaks näiteks on kogukondade kaasamine näituste kureerimisse, mille käigus saavad muuseumi eksperdid paremini aimu auditooriumide ootustest ja huvidest ning teine osapool õpib tundma nii väljapanekute loome telgitaguseid kui omandab ka teadmiste raamistiku nende paremaks mõistmiseks. Võimalik, et taoline mustvalge jaotus uuteks ja iganenud meetodikateks on artikli autorite liigne lihtsustus ning nüüdisaegset mõtlemist on

praktikasse jõudnud enam kui teaduskirjanduse veergudele. Samas on valdav osa praegustest muuseumide haridusprogrammidest suunatud lastele ning palju vähem mõeldakse täiskasvanutele. Antud näite väärtus seisneb püüdluses vaadelda õppimist uutel alustel: kui sotsiaalset tegevust, mis aitab iga üksiku ettevõtmise – olgu selleks näitus, õpituba või giidituur – ümberhindamisel läbi ühiskondliku muutuse saavutamise raamistiku.

Ühiskondlikule muutusele orienteeritud suhtemudeli keskmes on kaks omavahel tihedalt seotud suunitlust: kriitiliste ühiskonna- ja kultuuriteooriate rakendamine ning püüdlus mõista indiviidi perspektiivi (Gray 2011). Näiteks soovitab Merli elukvaliteedi muutuse hindamisel toetuda Lev Vögotski loomingulisuse teooriale (2002), Newman rajab oma artikli sotsiaalsest tõrjutusest Pierre Bourdieu *habitus*'e mõistele (2013) ning Gray (2006) soovitab pea ammendamatu kultuuriteooriate varamust üks välja valida ja kasutada seda asutuse tegevust kavandades. Pole niivõrd oluline, kas indiviidi suhet muuseumiga käsitletakse osaluse (Runnel 2014), külastuskogemuse (Falk ja Dierking 2013) või mõne muu üksikisiku tähendusloomet ja sotsiaalset toimimist selgitava humanitaarteadusliku mõiste kaudu, oluline on püüdlus pakkuda maailmapilti avardavat elamust ning mõtestada teoreetilisel tasandil, kuidas üksikisiku hoiakutes ja tegudes muutusi luua ning jõuda indiviidi tasandilt ühiskonnani tervikuna.

Ühiskondlike muutuste suhtemudeli rakendamisega kaasneb mitu probleemi, mis sageli saavad selle elluviimisele muuseumis takistuseks. Esiteks on kultuurivaldkonna riiklik poliitika ja sellele tuginev eesmärgipüstitus sageli üles ehitatud kvantitatiivsetele mõjunäitajatele, mis võivad seada muuseumis aset leidvatele üksiktegevustele piirangud ega võta arvesse kultuuriväärtuste kvalitatiivset iseloomu (Belfiore ja Bennet 2007; 2010; Belfiore 2015). Sageli ei hinnata kunsti väärtust mitte üksikisiku maailmapilti avardavas kogemuses, vaid raha sisse toovas külastuses. Teiseks on mõnikord raske läbi murda teatavast negatiivsest eelhoiakust kriitiliste teooriate praktilise rakendatavuse suhtes. Paarikümne süvaintervjuu üldistatavust ja kasulikkust on majanduslikule kasumlikkusele orienteeritud asutuses raskem põhjendada kui külastusstatistika tulemusi (Munley 2010). Viimase probleemina võib välja tuua teadmiste puuduse. Enda kogudele keskendunud muuseumid on asutuse struktuuri, tööjaotuse ja pädevuse üles ehitanud esemete uurimisele, hoidmisele ning vahendamisele näitusesaalides. Tihti on sellest positsioonist väga raske välja murda, et leida ühiskondlike muutuste elluviimiseks vajalikke oskusteadmisi ning näha uues eesmärgipüstituses loogilist jätku senisele tegevusele.

Suhtemudelite võrdlus

Suhtemudelite keskmis on muuseumide ühiskondlik panus, kuid neid eristavad lähtekohad ja arusaamad, miks ja kuidas seda püüdlust ellu viia (vt tabel 1). Avaliku väärtuse seisukohast on traditsioonilised mäluasutuste tegevused juba iseenesest avalikkusele vajalikud ning asutuste ühiskondlikku relevantsust tõendavad. Neid tuleb lihtsalt teadvustada, täpsemalt määratleda ning varustada indikaatoritega, mis kaudselt hindavad väärtuse määra ja muutust. Ühiskondliku mõju mudel on sarnane avaliku väärtuse mudelile, erinevus seisneb eksplitsiitses orienteerumises ühiskondliku mõju saavutamisele. Antud vaatepunktist on ühiskondliku mõju saavutamiseks vaja otsida lahendusi laiematele sotsiaalse tõrjutuse probleemidele muuseumidele kättesaadavate vahenditega, peaaesjalikult seni kõrvale jäänud sotsiaalsete rühmade (rahvusvähemused, varaliselt vähekindlustatud, vanemad inimesed jne) külastusnumbrite parandamise kaudu. Eeskätt püütakse kaasatust saavutada ligipääsubarjääride³ vähendamise abil ning pakkudes teatavatele sihtrühmadele ligitõmbavaid ning taskukohaseid üritusi. Ühiskondliku muutuse kontseptuaalses raamistikus peetakse oluliseks üksikkülastaja isiklikku kogemust. Muuseumist saadud elamuse tulemusena toimub muutus indiviidi hoiakutes ja väärtushinnangutes ning – kriitilise hulga inimesteni jõudes – saavutatakse positiivne nihe ühiskonnas tervikuna. Täpsem tähendusloome kausaalsuste ahel üldise eesmärgi, asutuse tegevuste ja üksiku kogemuse vahel peab olema koherentselt raamistatud mõne humanitaarteadusliku teoreetilise seletusmudeliga ning ideaalis empiirilisel tõendatud kvalitatiivsete uuringutega.

³ Ligipääsubarjäärideks nimetatakse tegureid, mis piiravad teatud inimrühmade võimalusi muuseumide pakutust osa saada. Need võivad olla füüsilised, nt ratastoolis liikujatele või vaegnägijatele, või ka sotsiaalmajanduslikud, nt liiga kõrged piletihinnad või sisuloome, mis ei kõneta marginaliseeritud sotsiaalseid rühmi (nt vähemusrahvused).

Tabel 1. Muuseumi ja ühiskonna suhtemudelite võrdlus

	Avalik väärtus	Ühiskondlik mõju	Ühiskondlik muutus
<i>Teoreetiline alus</i>	Organisatsiooni-juhtimine	Riiklik sotsiaalpoliitika	(Kriitiline) ühiskonnateooria
<i>Kellele suunatud?</i>	Avalikkus (kogukond)	Ühiskond, kogukond	Kogukond, indiviid
<i>Eesmärk</i>	Asutuse avaliku väärtuse määratlemine ja kasvatamine	Eesmärgiks seatud ühiskondliku mõju saavutamine	Ühiskondliku muutuse (hoiakutes, arvamustes) saavutamine üksikisiku tasandil
<i>Tegevussuunad</i>	Kogumine, säilitamine, uurimine, vahendamine	Ligipääsubarjääride lõhkumine ehk küllastajate sotsiaalmajandusliku tausta mitmekesisuse avardamine	Kogukondade kaasamine, tähendusrikka külastuskogemuse pakkumine
<i>Indikaatorid</i>	Kvantitatiivne mõõtmine, külustusstatistika, majanduslikud näitajad	Kvantitatiivne mõõtmine, külustusstatistika, sotsiaalsed näitajad	Kvalitatiivne hindamine, avalik arvamus, külustuskogemuse kvaliteet
<i>Plussid</i>	Selgepiiriline, vajab vähe muutusi asutuses, suunatud kuluefektiivsusele	Sotsiaalsele sidususele suunatud, teadlik ühiskondliku rolli omaksvõtt, mõju tõendamine, aktiivne	Kaasav, dialoogis külastajaga, kesksel kohal külustuskogemuse orienteeritud, refleksiivne
<i>Miinused</i>	Pinnapealne, ühiskondlik mõju kaudne, asutusekeskne, instrumentaalne, passiivne	Bürookraatlik, teoreetiline baas ja muutuste kausaalsed mehhanismid ebaselged, instrumentaalne	Ressursimahukas, keerukas, vajab asutuse eesmärkide ja struktuuri ümberhindamist

Suhtemudelite kontseptuaalse raamistiku aluskomponendiks on teoreetiline platvorm või valdkond, mis annab suunised sobivate eesmärkide määratlemiseks, piiritleb auditoriumi fookuse ning seab olemusliku aluse sobilikele tulemuskriteeriumidele. Ühtne aluspind loob koherentsust kõigi järgnevate komponentide vahel ning liidab sel moel eri tasandeid. Kindlasti ei tähenda see, et näiteks organisatsioonijuhtimise loogikast lähtuv asutus ei saa ennast suunitleda külastajakogemusele või välistaks osalust võimaldavad tegevused. Küll aga on taolises asutuses hõlpsam põhjendada kvantitatiivsete indikaatorite ja kulutõhususe suunal töötamist kui ressursimahukaid kvalitatiivseid uuringuid.

Suhtemudelite juures on teiseks võtmeteguriks vastus küsimusele, kellele tegevused suunatud on ehk kuidas määratletakse auditorium. Sellest sõltub otseselt, millist suhet asutus loob, eeldab või pakub, milliseid tegevussuundi tähtsustab ning kuidas tulemuslikkust hindab. Organisatsioonijuhtimisest lähtudes suunatakse tähelepanu pigem laiemale avalikkusele ning individuaalsel tasandil räägitakse

„klientidest“ või „külastajatest“, kelle puhul on kõige olulisemaks aspektiks külastuse või kontakti fakt, mitte isikliku elamuse kvaliteet või sotsiaalmajandusliku tausta mitmekesisus. Teises äärmuses pööratakse üldistele kategooriatele vähem tähelepanu ning fookuses on üksikisiku kogemus – tähendusküllane suhe muuseumiga, külastuse kvaliteet ning mõju indiviidi väärtushoiakutele. Analoogse skaala isikute seotusest mäluasutustega esitavad Runnel, Lepik ja Pruulmann-Vengerfeldt (2014). Artiklis pakutud baastasemeks on sisulise sidemeta, passiivne ja anonüümne „avalikkus“ ning suurima sisulise kontaktimääraga „osaleja“ ehk isikud, kellega muuseum on nõus otsustusõigust jagama. Abstraktse mõiste „avalikkus“ kasutuse puhul võib juhtuda, et valitud tegevused ja lahendused ei kõneta ühtegi inimest isiklikult. Ja vastupidi – väga kitsalt piiritletud rühmadega tegeledes võib laiem pilt silmapiirilt kaduda. Oluline on enda jaoks mistahes valitud terminid võimalikult täpselt piiritleda, vastavate sihtrühmade huvid kaardistada ning lähtuda tegevuste kavandamisel paika pandud põhimõtetest. Nagu ei saa „avalikkusele“ korraldada intiimseid vestlusõhtuid, ei saa pressiteadetega pakkuda kvaliteetset ja tähendusrikast külastuskogemust.

Muuseumi tegevuse tulemuslikkuse⁴ hindamisel kasutatavate indikaatorite puhul tasub jälgida, kuidas määratleda ühiskondliku mõju kriteeriume – väljundid, tulemid või mõju – ning kuidas neid näitajaid omavahel seotakse. Toon selgitava näite: haridusprogrammide väljundiks on ürituste ja neil osalenud inimeste arv, tulemina võib hinnata osalenute rahulolu üritusega või teadmiste omandamist (näiteks testiga), mõjuks aga on omandatud teadmistest tulenev väärtushoiakute muutus või nende muutuste laiem ühiskondlik mõju. Kahe esimese suhtemudeli puhul eelistatakse kriteeriumina kergemini mõõdetavaid numbrilisi indikaatoreid, mis on liigitatav väljundi ja tulemuste hindamiseks. Kolmandal juhul püütakse iga tegevuse juures tõendada ühiskondlikku mõju, mis on märksa keerulisem nii teoreetiliselt kui ka metodoloogiliselt. Sagedaseks probleemiks, mida kriitilistes artiklites välja toodi, on suurte eesmärkide

4 Tulemuslikkuse hindamise metodoloogia lähtub sageli 1960ndate lõpus Ameerika Ühendriikides välja töötatud loogilise raamistiku mudelist (ingl k *Logical Framework Approach*, LFA), mida kasutatakse strateegilise planeerimise töövahendina. Selle eesmärgiks on ühtlustada arendusprojektide teostamise ja tulemuslikkuse hindamise aluseid. Kuna LFA raamistiku valdkonnaspetsiifilisi metodoloogilisi juhendeid on palju, toon välja kaks muuseumidele orienteeritud käsiraamatut: Europeana võrgustiku koostatud „Impact Playbook For Museums, Libraries, Archives and Galleries“ (Verwayen jt 2017) ja The Learning Museum (LEM) projekti välja antud „Report 3 – Measuring Museum Impact“ (Bollo 2013).

taandamine külastusstatistikaks ning kausaalsete ahelate – kuidas külastusest saab alguse laiem ühiskondlik muutus – taandumine läbipaistmatuteks korrelatsioonideks ja põhjendamata eeldusteks (Tiili 2008). Soovimata kellelegi konkreetselt varju heita, tooksin näiteks SA Eesti Kunstimuseumi arengukava (2017), milles on asutuse missiooniks „sütitada inimestes huvi kunsti ja kultuuri vastu“ ning visiooniks „[t]änu muuseumi tegevusele väärtustavad Eesti inimesed kunsti ja kultuuri“. Mõõdikute puhul taandub kõrgelt seatud eesmärk oodatavale külastajate arvule (350 000) ja rahulolu protsendile (85%) ning dokumendist endast ei ole võimalik välja lugeda ühtegi uuringut või spetsiifilist indikaatorit, mis hindaks, kas inimestes „huvi on süttinud“, mida täpsemalt mõeldakse „huvi“ all või kas ja kuidas „Eesti inimesed väärtustavad kunsti ja kultuuri“ muuseumi tegevuste otsese tulemusena. Ka rahulolu võib tõlgendada kui huvi peegeldust, aga see on ainult kaudne korrelatsioon, mis tugineb udustele eeldustele ja täpsemalt määratlemata jäänud mõistetele. Sarnaseid vasturääkivusi eesmärgipüstituse ja mõõdikute vahel on teistegi Eesti muuseumide arengukavad. Ühelt poolt on väga hea, et mäluasutused soovivad endale võtta suuremaid ühiskondlikke sihte kui ainult „kogumine, säilitamine, uurimine ja vahendamine“, aga teiselt poolt ei jõuta sageli tegeliku mõju hindamiseni ning seetõttu ei ole võimalik öelda, kas üllad eesmärgid ka saavutatakse.

Juhtumianalüüs: maaarhitektuuri keskuse arengukavad

Selleks et paremini mõista MAKi senist suhtemudelit, annan kõigepealt ülevaate varasemates arengudokumentides kajastatud olulisematest eesmärkidest ning tegevuste tulemuste hindamiseks seatud kriteeriumidest (Kultuuriministeerium 2006b; 2012). Kuna ülesehituselt ja sisult on arengukavad praktiliselt identsed, siis pikemat võrdlust nende vahel pole mõtet teha ning käsitlen neid ühtse tekstina. Võtan lähema vaatluse alla dokumentides esitatud kaks sotsiaalse mõjuga otseselt seotud eesmärki: „toimuvad maa-arhitektuuri ja -maastikke tutvustavad ja väärtustavad tegevused“ ja „toimib maaehituspärandi omanike nõustamissüsteem“ (2012: 2). Püüdes vältida hinnangute andmist ning liiga suurt detailsuse astet, vaatlen ainult strateegiliste dokumentide ülesehitust ega käsitle üksikute tegevuste tegelikkude rakendamist ega mõju. Analüüsi lõpus püüan paigutada senist eesmärgipüstitust eespool loodud suhtemudelite konteksti.

Maaarhitektuuri keskuse arengukava aluseks on paralleelselt esimese arengukavaga koostatud ja 2007. aastal kaitstud Riin Alatalu magistritöö „Taluarhitektuur kui rahvuspärand. Taluarhitektuuri väärtustamine ja kaitse maaarhitektuuri arengukava valguses“, mis kaardistab taluarhitektuuri kultuuriväärtusi ja kaitsmise hetkeseisu muinsuskaitsealistest arusaamadest tulenevalt. See lähtub sellistest kunstiajaloolistest väärtustest nagu autentsus ja traditsiooniline ilme. Eraldi tuuakse välja Eesti maaehituspärandi ainulaadsus, taluarhitektuuri hoonetüüpide tähtsus, külade asustumustri säilimise tagamine, seniste kaitsemeetmete ebapiisavus ning hävimisohtu põhjustavad tegurid, nagu ulatuslikud ümberehitused, uusarenduste pealetung ja talude kasutusest jäämine. Lahendusena esitatakse arengukavas pikaajaline visioon:

Maaehitiste omanikud väärtustavad oma valduses olevat kultuuripärandit ning lähtuvad selle korrastamisel säästva restaureerimise põhimõtetest. Seni kasutusest väljas olevad ehitised või nende kompleksid on saanud uued kasutusviisid, mis annab kinnisvarale lisaväärtust.

Selle tulemusena on miljööväärtuslikud asumid ja maastikud hooldatud ning säilinud on piirkonnale omased ehitustraditsioonid, samuti hoonetüübid ja neid ümbritsev maastik. See omakorda on loonud täiendavad eeldused turismi, tööhõive ja seeläbi kogu maapiirkonna tasakaalustatud arengule, noorte sidumisele esivanemate kodukohtadega, turvalisele elukeskkonnale, samuti säästvate ja loodushoidlikule eluviisile. Vaatamata muutustele traditsioonilistes tegevusalades maal on säilinud külaasustuse struktuur ning piirkondlik eripära. (Kultuuriministeerium 2006b: 5–6)

Vähemalt visiooni osas on arengukava kaudselt ühiskondliku muutuse saavutamisele suunatud: inimeste väärtushinnangute muutmine, tööhõive ja turismimajanduse paranemiseks eelduste loomine, regionaalarengule kaasa aitamine, ühiskondlik lõimitus jne. Samas tõusevad arusaadavalt esikohale institutsiooni seisukohast olulised kultuuripärandi muinsuskaitsealised väärtused, millest on omakorda tuletatud üldine eesmärk „säilitada Eesti maa-arhitektuuri ja -maastike omapära selle uurimise, väärtustamise ja hoiu (sh korrastamise) kaudu“ (samas: 38) ning väljundiks „[v]ähemalt 50% maaehituspärandi andmebaasi kantud objektidest on heas või rahuldavas olukorras“ (samas). Rõhuasetus on paigutatud väärtuslikele hoonetele – täpsemalt tehnilisele seisukorrale ja algupärasele ilmele – ning isegi kui omanikke tunnistatakse kõige olulisema sihtrühmana, kelle teadlikkuse

kasvatamine on põhiliseks eesmärgiks, siis peetakse neid arengukava kontekstis pigem vahendiks eesmärkide saavutamisel kui oma vajaduste ja ootustega mitmekesiseks kogukonnaks. Kas, mil moel ja määral maa-arhitektuuri säilitamine on üldse seotud turismi, tööhõive ja maapiirkondade tasakaalustatud arenguga, ei ole selgitatud ega tõendatud, seda on vaid eeldatud.

Teises arengukavas on välja jäänud esimeses dokumendis kavandatud seirealade määratlemine ja uurimine. Tinglikult võib öelda, et keskuse tegevuse fookus liikus vargsi hoonete säilitamiselt omanike teadlikkuse parandamisele. Seetõttu loobuti tulemusindikaatorite juures heakorra mõõtmisest ning peamisteks tegevuse hindamise näitajateks muutusid teadlikkuse saavutamisele suunatud ürituste hulk ja osalejate arv. Tekib järgnev seoste jada (vt tabel 2): eesmärk – säilitada maaarhitektuuri, tegevussuunad – maaarhitektuuri väärtustavad üritused, möödikud – ürituste hulk ja osalejate arv, mõjunäitaja – ühiskondlik teadlikkuse kasv. Pole üheselt selge, kuidas üritusel osaluse fakt on otseselt seotud ühiskonna teadlikkuse kasvuga. Kas ja mil määral seminaridel või töötubades osalemine teadlikkust parandab, ei ole antud dokumendis otseselt selgitatud, vaid on jäänud vaikiva eelduse tasandile. Kahtlemata on praktiliste koolituste korraldamine hea moodus anda majaomanikele edasi oskusi hoonete hooldamiseks ja taastamiseks, ent kui paljud neist seda tegelikult teevad, millest see teadmiste rakendamine võib sõltuda ning kuidas see viib arengukava alguses määratletud sotsiaalsete muutusteni, ei ole selge. Hägus eesmärgipüstitus ei anna selgeid juhiseid koolituste sisuliseks läbiviimiseks ega arendamiseks, sest peamiseks tulemuskriteeriumiks on nende toimumise fakt.

Foto 19

Tabel 2. MAKi arengukavades esitatud eesmärgid koos tegevuste ja väljundnäitajatega

Üldine eesmärk	Säilitada Eesti maaarhitektuuri ja -maastike omapära nende uurimise, väärtustamise ja hoiu (sh korrastamise) kaudu	
Eesmärk	Toimuvad maa-arhitektuuri ja -maastike tutvustavad ja väärtustavad tegevused	Toimib maaehituspärandi omanike nõustamissüsteem
Tegevused	Näituste (sh veebinäituste) koostamine	Remont-restaureerimise juhendmaterjalide väljatöötamine, avaldamine ja levitamine
	Publikatsioonide ja artiklite avaldamine	
	Seminaride, ümarlaudade, õppepäevade jmt korraldamine	Koolituste korraldamine: üldharivad loengud maaarhitektuurist ja -maastikest, traditsiooniliste puit- ja kiviaedade rajamine, katuste tegemine, palkkonstruktsioonide ehitamine jne
	Maaarhitektuuri ja -maastike konkursside korraldamine	
	Muuseumide püsiekspositsioonide kontseptsioonide koostamine	
	Muuseumide haridusprogrammide koostamine ja läbiviimine	Andmete kogumine ja avaldamine traditsiooniliste ehitusmeistrite kohta
	Avalike ürituste ja teavituskampaaniate korraldamine	
Väljundnäitajad	Maaarhitektuuri väärtustavate ürituste arv	Nõustajatele suunatud koolituste arv
	Majaomanikele suunatud koolituste arv	Eesti kaetus nõustajatega
Mõjunäitajad	Ühiskonna teadlikkuse kasv, mida näitavad nõustatute arv ning koolituste ja neil osalejate arv	

Suhtemudelite variantidest vastavad sel moel määratletud eesmärgid, tegevussuunad ja indikaatorid kõige paremini ühiskondlikule mõjule. Deklareeritud mõjunäitajaks on saavutada ühiskondliku teadlikkuse kasv, mis puudutab maa-arhitektuuri kultuuriväärtusi. Samas tulevad selle näite puhul selgelt esile kõnealuse suhtemudeli puudused – kuna lähtekohaks ei ole mitte sotsiaalne muutus, vaid see on muinsuskaitse eesmärkide (hoonete ja maastike säilimine) eeldatav kõrvalprodukt, siis ei ole aluseks võetud selget ühiskondliku teadlikkuse teooriat, mis aitaks põhimõisteid määratleda, täpsustaks tegevuste toimemehhanisme ning võimaldaks seada paremaid indikaatoreid tulemuslikkuse hindamisel.

Nagu juba varem korduvalt öeldud, tegelikkuses selgepiirilisi kategooriaid ei esine ning ka maaarhitektuuri keskuse tegevustik on

juba mõnda aega tasapisi liikunud ühiskondliku muutuse suhtemudeli suunas, kui mitte strateegilises planeerimises, siis üha enam oma tegevuse eesmärgistatuse järele küsides. Ainult arengukava lugedes võib jääda ekslik mulje, nagu sihtrühmade vajadustega poleks üldse arvestatud, sest ükski dokumendis välja toodud indikaator ei hinda teabeüritustel osalenute kogemust. Päris tõele see ei vasta – keskus on väljaspool arengukava hindamismöödikuid korjanud tagasisidet nii koolitustel osalejatelt järgnevate koolituste paremaks läbiviimiseks, nõustatud majaomanikelt nõustamisteenuse kvaliteedi kohta kui ka kaardistanud laiemalt majaomanike vajadusi (Kask 2015). Varasemates arengukavades need mõttesuunad veel ei kajastu ja nii olekski kohane küsida, kuidas võiks MAK ühiskondlikule muutusele ümberorienteerumist täpsemalt määratleda.

Arutelu

Viimane keskuse arengukava kaotas kehtivuse neli aastat tagasi ja uut dokumenti pole koostatud. Vahepealne tegevus on jätkunud varasemate eesmärkide pinnalt ning SA EVMi üldise arengukava raamistikust lähtuvalt. Selle aasta lõpus valmiva SA EVMi arengukava tööversioonis on asutuse missiooniks „[i]nnusta[da] ja õpeta[da] inimesi väärtustama ja vastutustundlikult säilitama maaehituspärandit ning hindama traditsioonilist elulaadi“ ning visiooniks „[m]eie tegevuse kaudu huvituvad inimesed üha enam oma juurtest ning Eesti ainelisest ja vaimsest kultuuripärandist“ (2019: 1, käsikiri). Maaarhitektuuri keskuse tegevust puudutavate tööde tulemuslikkuse kriteeriumideks on koolitusprogrammides osalejate arv ja rahulolu, teadlikkus maaarhitektuurist Eesti ühiskonnas ning publikatsioonide, ettekannete ja lõputööde juhendamiste arv (samas: 3). Püüan esitatud suhtemudelite raamistikule tuginedes arutleda maaarhitektuuri keskuse võimalustest, et liikuda tegevuses lähemale ühiskondliku muutuse mudelile.

Juba keskuse esimese ja teise arengukava vahel toimunud rõhuasetuse muutus hoonete autentse välimuse ja seisukorra säilitamiselt teadlikkuse kasvatamisele on uue arengukavaga saanud peamiseks eesmärgiks. Samas on lõpuni läbi arutamata, mida teadlikkuse all täpsemalt silmas peetakse ja kuidas sellel suunal tegutsemise tulemuslikkust hinnata. Kuigi uues arengukavas on vastav möödik välja toodud, tuleb seda alles sisustama hakata. Tuginedes eelnevas analüüsis esitatud suhtemudelites eristunud rühmadele, võiks eristada kolme tasandit: individuaalne, kollektiivne/kogukondlik ja avalik. Asutuse eesmärgiks võiks küll olla igäühe isiklik teadlikkus taluarhitektuurist, aga praktilistel põhjustel on seda mõistlik saavutada

avaliku teavituse ning – sõltuvalt spetsiifilistest vajadustest – kogukondade kaudu, kelleks keskuse puhul on peamiselt majaomanikud ja spetsialistid (arhitektid, insenerid, restauraatorid jt vanade majade taastamisega seotud valdkondade esindajad). Igapäevase individuaalse kontakti otsimine sel moel, nagu seda võiks taotleda misjonitöös, ei tundu kuigi mõistliku ressursikulutusena.

Mõeldes maaarhitektuuri teadlikkuse hindamisele avalikul tasandil, olen jõudnud kahe võimaliku vastuseni. Esiteks saaks mõõta maaarhitektuuri (positiivselt) kajastavate artiklite, uudisnuppude, teadete jne hulka meediamonitooringu andmete kontentanalüüsiga. Eelduseks oleks, et mida rohkem avalikus sfääris valdkonnast kõneletakse, seda suurem on ühiskondlik teadlikkus. Võimalik, et mõnel juhul on võimalik saada andmeid ka trükise tiraaži või veebilehtede puhul klikkide arvu kohta. See teave aitaks paremini hinnata sõnumite levikut. Samas ei ole võimalik teada, mida üks või teine lugeja teema kohta tegelikult arvab ning „teadlikkus“ taanduks diskursiivse potentsiaali tasandile. Teiseks saaks representatiivse valimiga sotsioloogilise uuringu abil küsida elanikkonna faktitundmist, väärtushinnanguid ja meelsust stiilis „Kas teate, mis on rehemaja?“ või „Kas eelistaksite elada uues korteris või vanas palkmajas?“. Korduvate küsitluste võrdluses peaks selguma trendid hoiakute muutuses. Isegi kui hetkeks kõrvale jätta esitatud küsimuste probleemsus, jääks lahendamata üldisem mure: kas ja kuidas keskuse korraldatavad teavituse- ja koostöötegevused antud moel mõõdetud teadlikkust üldse mõjutavad. Eeldada võib, et mida rohkem artikleid avaldatakse, seda suurem on teadlikkus, aga see vajaks omakorda empiirilist kinnitust.

Sellisel pinnapealsel moel määratletud teadlikkusel on kaks pahupoolt. Esiteks on see olemuselt patroniseeriv, sest eeldab, et muuseumil või keskusel on mingi parem teadmine või õigem väärtushinnang kui avalikkusel ning et viimast on vaja muuta. Teiseks ei käsitle kumbki mõõtemetoodika sisulist ühiskondlikku muutust peale väga hägusalt määratletud arvamustrendide. Võiks isegi öelda, et teadlikkust saab antud kontekstis käsitleda pigem vahendina mõne veel määratlemata muutuse saavutamiseks. Jõuan ringiga tagasi keskuse eelmiste arengukavade juurde. Nagu varem mainitud, siis muinsuskaitse eesmärk hoida maaarhitektuuri ei ole iseenesest sotsiaalne mõju ega muutus, mistõttu ei saa hoonete heakorda ilma probleemideta tulemuslikkuse hindamise kriteeriumiks võtta. Küll aga võib selleks olla näiteks „töehõive ja maaelu tasakaalustatud areng“ (Kultuuriministeerium 2006b: 5–6), mida tuuakse esimeses arengukavas esile maaarhitektuuriga tegelemise kaudse mõjuna. See tähendaks, et keskus töötaks avaliku teadlikkuse nimel seepärast, et maaarhitektuuri säilimine oleks tagatud või vähemalt tõenäolisem,

ning säilimine on omakorda vajalik jätkusuutliku regionaalarengu ühe komponendina. Kehtib ka vastupidine tõdemus: kui keskus ei käsitle avalikkuse teadlikkust maaarhitektuurist ja kultuuripärandi säilimist laiemas sotsiaalmajanduslikus kontekstis, tuleb maaelu hääbudes ühel hetkel tõdeda, et majad ei lagune mitte oskusteadmiste vähesuse pärast, vaid maal lihtsalt pole enam piisavalt elanikke. Sellisel juhul on kogu koolitustele suunatud ressursid raisku läinud ning pole täidetud algset eesmärki tagada maaarhitektuuri säilimine.

Üldiseid ühiskondlikke eesmärke, millesse taluarhitektuuri säilimine panustab või saaks panustada, on mitmeid: tasakaalustatud regionaalareng, maapiirkondade elukeskkonna kvaliteet, energiasääst (hoone energiatõhusus), maaelanikkonna kahanemise vähenemine, tööhõive jne. Neist variantidest tuleks sobivamad välja valida ning luua tõendatavad seosed taluhoonete (traditsioone austava) taastamise ja soovitud muutuste vahel. Tundub loogiline, et iga korda tehtud ja asustatud elamu võib tähendada kohalikule omavalitsusele elanikke ja seeläbi tulubaasi kasvu. Samas tühjana seisvaid või ainult hooajalises kasutuses olevaid hooneid nähakse koormana infrastruktuurile, avalikku korda rikkuvatena või lihtsalt probleemina. Kahaneva elanikkonnaga maapiirkondades tuleks väheneva tulubaasi tingimustes mõelda alternatiivsete arenguresursside peale (Sysner ja Meijer 2017; Sepp ja Veemaa 2017), milleks võib olla ka vana tühi talumaja. Seni kuni see on veel taastatav, selleni viib tee ja internetiühendus, on see potentsiaalne tulevane elamu. Eeskujusid antud valdkonnas on veel mitu: teise kodu omanikehuvi maamaja ümbruse suhtes võiks teadlikult kasvatada, aidata siduda kohaliku kogukonnaga ning näha selles tulevast koostööressurssi (Kietäväinen jt 2016); kultuuripärandist ja selle taastamisest saab mõelda kui turismiressursi arendamisest (Ho ja Mckercher 2004; Gholitabar jt 2018) jne. Kindlasti ei tähenda ümberorienteerumine sotsiaalsetele muutustele seda, et keskus hakkaks tegelema ainult regionaalpoliitika probleemidega või laiendaks seda küsimust väljapoole taluarhitektuuri kultuuriväärtuste säilimist. Raamistades kultuuripärandit laiemas ühiskondlikus kontekstis ning näidates selle positiivset potentsiaali, võiks aidata põhjendada ja selgitada, miks vanade majade kaitsmisega tuleb tegeleda, ning seada täpsemad sisulised nõuded tegevuste valikule (vt foto 19).

Aktuaalne ülevaade ainelise pärandi seisundist on sotsiaalsete muutuste suunal töötades möödapääsmatu saavutatava maksimaalse potentsiaali (mitu taastatavat maaarhitektuuri objekti üldse alles on) ja prioriteetide kindlaks tegemiseks (milliste tegevustega oleks võimalik saavutada maksimaalne potentsiaal). Esimeses keskuse arengukavas välja toodud taluhoonete seisukorra jälgimine tuleks taas päevakorda võtta ning töötada välja uus sobilik

metoodika. Kaaluda võiks alguses plaanis olnud seirealade metoodikat, kus hinnatakse regulaarsete intervallide tagant visuaalselt hoonete välisilmes aset leidnud muutusi. Sarnast lähenemist on edukalt rakendatud miljöövärtuslike alade kaitse mõju hindamisel (Talk 2014). Samas on selge, et massilise ja pideva seirega kaasnevad suured ressursikulud. Teatava üldistuse maaarhitektuuri hetkeseisust võiks saada ka maaehituspärandi andmekogusse⁵ sisestatud hoonete korduvkülüstusest, mis annaks vastused sellistele küsimustele: kas hooned on alles; kas nad on korda tehtud; kuidas neid kasutatakse jne. Juhul kui kombineerida inventeerimist intervjuu või ankeetküsitlusega, oleks võimalik teada saada, kas keskuse teavitustegevused on omanikuni jõudnud ning teda aidanud/mõjutanud ning seeläbi hinnata ka asutuse tegevuste otsest mõju hoonete säilimisele. Ilma üldist ülevaadet omamata ja järjepidevat seiret teostamata ei ole võimalik öelda, milline on valdkonna hetkeseis ja trendid, peamised ehitustehnilised probleemid ja milliste tegevuste kaudu saab kõige paremini olukorda parandada.

Viimasel ajal on Eesti muuseumimaastikule tekkinud hulgaliselt sotsiaalse närviga ettevõtmisi, olgu selleks näitused, haridusprogrammid või suisa uut tüüpi muuseumid. Järk-järgult otsivad mäluasutused uusi viise – lisaks meelelahutuslikkusele ja haridusele – oma ühiskondliku rolli mõtestamisel. Samas on asutuste arengukavades veel liiga harva mainitud selliseid sõnu nagu „ühiskond“, „kogukond“ või „avalik väärtus“ ning isegi kui nad esinevad, mõõdetakse tulemuslikkust endiselt peamiselt külastajanumbrites.

RASMUS KASK (MA) on Eesti Vabaõhumuuseumi maaarhitektuuri keskuse direktor. Ta on osalenud andmebaaside halduses, teadustöös, nõustamisvõrgustiku tegevuses ja vähesel määral koolituste läbiviijana.

⁵ Maaehituspärandi andmekogu on Muinsuskaitseameti Registri (register.muinas.ee) juures majutatud maaarhitektuuri keskuse inventeerimisandmete kogu, kuhu on koondatud teavet ligi 1000 rehielamu, 273 vallamaja, 232 maakooli kohta ajavahemikus 2008–2016.

Kirjandus

- Alatalu, R. 2007. Taluarhitektuur kui rahvus-päränd. Taluarhitektuuri väärtustamine ja kaitse maaarhitektuuri arengukava valguses. Magistritöö. Eesti Kunstiakadeemia.
- Belfiore, E. 2015. 'Impact', 'value' and 'bad economics': Making sense of the problem of value in arts and humanities. – *Arts & Humanities in Higher Education* 14 (1): 95–110.
- Belfiore, E. ja Bennet, O. 2007. Rethinking the social impacts of the arts. – *International Journal of Cultural Policy* 13 (2): 136–151.
- Belfiore, E. ja Bennet, O. 2010. Beyond the „toolkit approach“: Arts impact evaluation research and the realities of cultural policy-making. – *Journal for Cultural Research* 14 (2): 121–142.
- Bollo, A. 2013. Report 3 – Measuring Museum Impact. The Learning Museum Network. <http://online.ibr.regione.emilia-romagna.it/1/libri/pdf/LEM3rd-report-measuring-museum-impacts.pdf> (viimati vaadatud 28.11.2019).
- Brown, K. 2018. The definition of the museum through its social role. – *Curator: The Museum Journal* 61 (4): 525–539.
- Bryan, J., Munday, M. ja Bevins, R. 2012. Developing a framework for assessing the socioeconomic impacts of museums: The regional value of the 'flexible museum'. – *Urban Studies* 49 (1): 133–151.
- Eesti Rahva Muuseumi arengukava aastateks 2017–2020. <https://www.erm.ee/et/content/arengukava-2017-2020>. (Viimati vaadatud 17.12.19)
- Falk, J. H. ja Dierking, L. D. 2013. *The Museum Experience Revisited*. California: Left Coast Press.
- Gholitabar, S., Alipour, H. ja da Costa, C. M. M. 2018. An empirical investigation of architectural heritage management implications for tourism: The case of Portugal. – *Sustainability* 10 (1): 93. <https://doi.org/10.3390/su10010093>
- Gray, C. 2006. Managing the unmanageable: The politics of cultural planning. – *Public Policy and Administration* 21 (2): 101–113.
- Gray, C. 2011. Museums, galleries, politics and management. – *Public Policy and Administration* 26 (1): 45–61.
- Hiob, M., Hansar, L., Kask, R., Nurme, S. ja Kalberg, K. 2016. Vilsandi rahvusparki ehituspärandi, asustusstruktuuri ja maastike kultuuriväärtuste alusuuring. https://kaitsealad.ee/sites/default/files/uploads/Vilsandi%20rahvuspark/Asustusstruktuuri%20uuring/Metoodika_Vilsandi%20uuring%20l6pparuanne.pdf
- Ho, P. ja Mckercher, B. 2004. Managing heritage resources as tourism products. – *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 9 (3): 255–266.
- Iorio, M. ja Wall, G. 2011. Local museums as catalysts for development: Mamoiada, Sardinia, Italy. – *Journal of Heritage Tourism* 6 (1): 1–154.
- Kietäväinen, A., Rinne, J., Paloniemi, R. ja Tuulentie, S. 2016. Participation of second home owners and permanent residents in local decision making: the case of a rural village in Finland. – *Fennia* 194 (2): 152–167.
- Kim, J., You, J. ja Park, S. Y. 2016. Adult learning for social change in museums: An exploration of sociocultural learning approaches to community engagement. – *Journal of Adult and Continuing Education* 22 (2): 184–198.
- Kultuuriministeerium. 2006a. 21. sajandi Eesti muuseumid. Arengu põhisuunad 2006–2015.
- Kultuuriministeerium. 2006b. Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2007–2010.
- Kultuuriministeerium. 2012. Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2012–2015.
- Lang, M. (toim). 1996. *Eesti Vabaõhumuseum: ideest tegudeni*. Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum.
- McCall, V. 2009. Social policy and cultural services: A study of scottish border museums as implementers of social inclusion. – *Social Policy & Society* 8 (3): 319–331.
- Merli, P. 2002. Evaluating the social impact of participation in arts activities. – *International Journal of Cultural Policy* 8 (1): 107–118.
- Munley, M. E. 2010. Raising the bar: Aiming for public value. – *Journal of Museum Education* 35 (1): 21–31.
- Newman, A. 2013. Imagining the social impact of museums and galleries: interrogating cultural policy through an empirical study. – *International Journal of Cultural Policy* 19 (1): 120–137.

- Newman, A. ja McLean, F. 2004. Presumption, policy and practice: The use of museums and galleries as agents of social inclusion in Great Britain. – *International Journal of Cultural Policy* 10 (2): 167–181.
- Orloff, C. 2017. Should museums change our mission and become agencies of social justice? – *Curator: The Museum Journal* 60 (1): 33–36.
- Rosenberg, T. J. 2011. History museums and social cohesion: Building identity, bridging communities, and addressing difficult issues. – *Peabody Journal of Education* 86 (2): 115–128.
- Runnel, P. (toim). 2014. *Osalus muuseumides*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Runnel, P., Lepik, K. ja Pruulmann-Vengerfeldt, P. 2014. Külastajad, kasutajad, auditooriumid: inimeste kontseptualiseerimisest muuseumis. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 57, 96–115.
- SA Eesti Kunstimuuseum. 2017. SA Eesti Kunstimuuseum arengukava 2017–2020. <https://kunstimuuseum.ekm.ee/wp-content/uploads/2016/06/EKM-arengukava-2017-2020.pdf> (viimati vaadatud 28.11.2019).
- SA Eesti Meremuuseum arengukava 2019–2023. 2018. <https://meremuuseum.ee/wp-content/uploads/2017/04/SA-Eesti-Meremuuseumi-arengukava-2019-2023.pdf> (Viimati vaadatud 17.12.19.)
- Sandell, R. (toim). 2002. *Museums, Society, Inequality*. London and New York: Routledge.
- Scott, C. 2003. Museums and impact. – *Curator: The Museum Journal* 46 (3): 293–310.
- Scott, C. 2006. Museums: impact and value. – *Cultural Trends* 15 (1): 45–75.
- Sepp, V. ja Veemaa, J. 2017. *Shrinking regions and InnovativeSolutions: Entrepreneurship, Employment and the Accessibility of Services*. Tartu Ülikool, RAKE.
- Silverman, L. H. 2010. *The Social Work of Museums*. New York: Routledge.
- Silverman, F. ja Bartley, B. 2013. Who is educating whom? Two-way learning in museum/university partnerships. – *Journal of Museum Education* 38 (2): 154–163.
- Syssner, J. 2015. Planning for shrinkage? Policy implications of demographic decline in Swedish municipalities. – *Journal of Depopulation and Rural Development Studies* 20: 7–31.
- Talk, T. 2014. Puitasumi areng miljööalana Kalamaja näitel. Magistritöö. Eesti Kultuuriakadeemia.
- Tlili, A. 2008. Behind the policy mantra of the inclusive museum: Receptions of social exclusion and inclusion in museums and science centres. – *Cultural Sociology* 2 (1): 123–147.
- Tlili, A. 2014. Managing performance in publicly funded museums in England: effects, resistances and revisions. – *International Journal of Heritage Studies* 20 (2): 157–180.
- Verwayen, H., Fallon, J., Schellenber, J. ja Kyrou, P. 2017. *Impact Playbook for Museums, Libraries, Archives and Galleries*. Europeana Foundation. <https://pro.europeana.eu/page/impact-resources> (viimati vaadatud 28.11.2019).
- Weil, S. E. 2002. *Making Museums Matter*. Washington DC: Smithsonian Institution Press.
- West, C. ja Smith, C. H. F. (2005). „We are not a government poodle“: Museums and social inclusion under new labour. – *International Journal of Cultural Policy* 11 (3): 275–288.

Summary:

Museum in contemporary society: the influence of the Center of Rural Architecture of Estonian Open Air Museum

Rasmus Kask

In their strategic goals, an increasing number of Estonian museums are departing from the conventional formula of 'collecting, preserving, researching and mediating the heritage of the field'. The new objectives are to 'ignite people's interest in art and culture' (SA Eesti Kunstimuuseum 2017), to be 'the creator of social cohesion' (Eesti Rahva Muuseumi ... 2017) or even 'to increase people's knowledge of Estonia as a maritime nation and to cultivate respect and love of the sea in our society' (SA Eesti Meremuuseum ... 2018). It can be said that the Estonian museum landscape is undergoing a transition from entertainment education towards having a greater social impact, or if not that, then at least the new theme is increasingly more clearly formulated in the museums' mission and vision statements along with the usual activities. There are several possible reasons for this, including: the need for a new conceptual basis, the experience of participatory and inclusive activities having yielded positive results, the influence of global changes of perspective, and so on. But how are the high ideals theoretically justified? What form and priority do social values

assume in the daily activities of the museum? The aim of this article is to provide guidelines for identifying societal impacts and offer guidance concerning the appropriate strategic planning of museum activities. In the first part of the article, I examine the relationship models between museums and society, drawing on the analyses of professional literature published in the past 15 years. My aim is to outline a framework which would make it possible to identify and compare conceptual approaches and which would serve as a guide for strategic planning. Based on a review of the literature, it is possible to discern three categories: "public value", "societal impact" and "societal change", which can be differentiated in terms of the theoretical basis, identification of target groups, and the description of activities and impact indicators. Although these categories are notional and traces of various approaches can be found in every institution, they can be mapped along two broad spectrums: one based on the intensity of societal impact (passive vs. active) and the other, based on the audience (public vs. individual). In the second part, I analyse the past development plans of the

Estonian Open Air Museum's Center of Rural Architecture in the light of the above framework. Despite the explicit formulation of the expected societal impact, the success of the department's work is assessed in terms of performance indicators that are not unequivocally linked to the general objectives. Although the main target group is the owners of old houses, their needs and expectations are not clearly defined. Notionally, the Centre's plans fall into the category of societal impact.

In the last part, I discuss the possibilities of attaining a greater degree of societal impact when drawing

up the new development plan. The most important thing is to find a theoretical basis which would help to conceptualise 'society' and target impact indicators that are realistic and clearly demonstrable in terms of the effectiveness of the activities. There are several options available here (improvement of the condition of cultural heritage, environmental conservation, the viability of rural areas or the quality of the living environment, and etc.), all of which provide a basis for a rethinking of our current goals and activities.

Резюме:

Музей в современном обществе: влияние Центра сельской архитектуры Эстонского музея под открытым небом

Расмус Каск

Всё больше музеев Эстонии в своих стратегических целях отдаляется от ставшей традицией формулы «собираем, храним, изучаем и выставляем на обозрение». Ставятся новые цели – «сохранять в людях интерес к искусству и культуре» (SA Eesti Kunstmuuseum 2017), «обеспечивать связность общества» (Eesti Rahva Muuseumi ... 2017), «расширять знания людей об Эстонии как морском

государстве, воспитывать в обществе уважение и любовь к морю» (SA Eesti Meremuuseum ... 2018). Можно утверждать, что на музейном ландшафте Эстонии происходит переход от развлекательного образования к общественному влиянию. По крайней мере, наряду с традиционной музейной деятельностью, новый круг тем всё яснее представлен в описаниях миссий и концепций музеев. И

этому имеется несколько возможных причин: чувствуется необходимость в новой концептуальной основе, работа на основе участия и вовлечения имеет положительные результаты, изменение направления развития на международном уровне влияет на здешние представления и т. д. Однако, каким образом высокие идеалы обоснованы теоретически? Какие формы принимают общественные ценности в ежедневной деятельности музеев? Статья задаётся целью дать ориентир для определения влияния на общество и руководство для соответствующего стратегического планирования деятельности музеев.

В первой части статьи посредством анализа специальной литературы, опубликованной за последние 15 лет, рассматриваются модели взаимоотношений музеев и общества. Это делается с целью выявления рамок, которые позволят выделить и сравнить концептуальные подходы и станут ориентиром при составлении стратегических планов. Обзор литературы выявил три категории – «публичная ценность», «общественное влияние», «общественное изменение», – выделившиеся с точки зрения теоретической базы, определения целевой группы, описания направления деятельности и индикаторов влияния. Это скорее условные категории, и в каждом учреждении найдутся следы разных подходов. Однако они маркируют два широких спектра: разделение подходов по активности влияния на общество

(пассивное vs активное) и основной уровень аудитории (общественность vs индивид).

Во второй части статьи в рамках, обозначенных в первой части, проводится анализ программ развития Центра сельской архитектуры ЦУ «Эстонский музей под открытым небом» многолетней давности. Несмотря на прямое упоминание ожидаемого влияния на общество, успешность работы отдела оценивается по результатам, не связанным однозначно с общими целями. Основной целевой группой называются владельцы старых домов, однако их нужды и ожидания чётко не обозначены. Условно планы центра относятся к категории влияния на общество.

В последней части статьи обсуждаются возможности того, каким образом при составлении новой программы развития можно направить деятельность на достижение влияния на общество. Важней всего найти теоретическую основу, которая поможет осмыслить «общество» и определить в качестве цели реалистичные индикаторы влияния, чётко доказуемые в части результативности деятельности. Имеются различные варианты (улучшение ситуации с культурным наследием, экология, жизнеспособность или качество среды обитания в сельских регионах и др.), и все они предлагают основу для целей и деятельности, осмысленных иначе, чем нынешние.